

Plodovi roditeljskih poruka

Josip Janković

Zagreb, 2012.

et cetera
• • •

Izdavač: etcetera d.o.o., Slavonskog 6, Zagreb
Za izdavača: Mia Janković
Urednica: dr. sc. Marija Bećirević
Recenzenti: prof. dr. sc. Josip Obradović
 prof. dr. sc. Dubravka Maleš
Lektura: Anka Janković, prof.
Oblikovanje: Tea Janković
Ilustracija na naslovnici: Mia Janković Shentser
Tisak: Studio Moderna, Zagreb

© etcetera 2012. Sva prava pridržana.

ISBN 978-953-99612-8-0

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem

Sadržaj

1. Uvod	9
1.1. Stvaranje djetetove osobnosti	10
1.2. Komunikacija u procesu formiranja osobnosti	13
2. Rizik i dijete	17
2.1. Rizično dijete ili dijete u riziku?	18
2.2. Poremećaji u ponašanju, pozivi za pomoć ili obrambeni mehanizmi socijalnog tipa?	20
<i>Prilog 1: Tatina ljubimica</i>	24
<i>Prilog 2: Truli krumpir</i>	28
2.3. Što su poremećaji u ponašanju?	32
2.4. Činitelji zaštite i rizika	38
<i>Prilog 3: Sudbina</i>	43
<i>Prilog 4: Priča iz sirotišta</i>	48
<i>Prilog 5: Zločesti Jurica</i>	51
3. Obitelj - izvor zaštite i rizika	59
3.1. Etička i duhovna komponenta roditeljstva	60
<i>Prilog 6: Hej, tata, dobro došao kući!</i>	62
3.2. Obitelj i nezadovoljene potrebe djece	65
<i>Prilog 7: Narodne mudrosti o djeci i odgoju</i>	68

3.3. Okolinski rizični činitelji i obitelj	72
<i>Prilog 8: Što je ljubav?</i>	73
3.4. Otpornost	75
3.5. Rizična ponašanja djece i mladih	78
<i>Prilog 9: Sve za moj kvart i škvadru</i>	79
3.6. Poremećaji u ponašanju	88
3.7. Obitelj – mjesto stvaranja čovjeka	94
<i>Prilog 10: Socijalni uterus i socijalni porod</i>	96
3.8. Rizični čimbenici u obitelji	101
<i>Prilog 11: Ignoriranje je otpisivanje</i>	
<i>i vodi tragičnim krajnjim ishodima</i>	106
<i>Prilog 12: Suze roditelja „sina razmetnoga“</i>	108
3.9. Roditeljstvo	114
<i>Prilog 13: Tetka Stane, vidi me!</i>	121
4. Roditeljske poruke i njihovo značenje	127
4.1. Rane roditeljske poruke	128
<i>Prilog 14: Poruke zdravlja - psihološko cjepivo</i>	135
4.2. Povezanost ranih roditeljskih poruka s osobinama i ponašanjima djece i mladih	141
5. Zaključak	179
<i>Prilog 15: Pravedno unesrećivanje ili terapija ispitom</i>	186
Literatura	192
Bilješka o autoru	200

1. Uvod

1.1. Stvaranje djetetove osobnosti

Ličnost djeteta, buduće odrasle osobe, a samim tim i dobar dio njegovog životnog puta osim objektivnim prostorno-povijesnim i društvenim okolnostima, uvjetovan je u prvom redu genetskim nasljeđem, koje se još uvijek intenzivno izučava i na koje se još uvijek ne može presudno djelovati bez obzira na vrtoglavi razvoj znanosti zadnjih desetljeća. Među različitim vanjskim utjecajima od geografskih, klimatskih, povijesnih, etničkih i drugih posebno se ističe snažno djelovanje društvene okoline. Ono je podložno složenom planiranom ali i stihijskom, neposrednom djelovanju socijalne okoline u cjelini i pojedinih njenih segmenata na različitim razinama i kroz različite kanale. U tom, društvenom kontekstu, primarni su svakako obiteljski utjecaji i zbog biološke bliskosti, ali i redosljeda stupanja u komunikaciju s drugim, onim famoznim „NE JA” koje je u početku postnatalnog razvoja dio ukupnog „JA”, vanjskim svijetom. Kod toga je nezanemarivo ponašanje roditelja, njihov odnos prema djetetu ali i njihov međusobni odnos i odnos svakoga od njih prema sebi samome te manifestacije tog odnosa u komunikaciji.

Taj, najčešće presudni kompleks utjecaja na kreiranje novog čovjeka nakon njegovog biološkog rođenja pa sve do „socijalnog poroda” na kraju adolescencije, što često traje i više godina nakon osamnaeste, određuje čovjeka i njegovu sudbinu gotovo u potpunosti. Ovisno o trajanju školovanja kao najvažnijeg segmenta pripreme za profesionalnu sferu života traje i faza adolescencije, a

kako školovanje postaje sve duže i duže i vrijeme socijalnog rođenja se sve više odgađa pa i vrijeme utjecaja okoline, tercijarne socijalizacije, ali i individuacije danas je značajno prolongirano. Trenutak socijalnog poroda, čijeg postojanja i važnosti smo tek odnedavno svjesni, tako se sve više odgađa, a vrijeme rizika za njegov konačni ishod se produžuje, kao i slike konačnog lika, osobnosti svake pojedine osobe, na kraju tog složenog procesa.

Naravno, prve su godine života u pravilu presudne za stvaranje novog ljudskog bića i biološki (konstitucija, rad tjelesnih organa, otpornost na infekcije ili podložnost i slično) i psihološki (bazična sigurnost, slika o sebi – self concept, prilagodba – emocionalna, obiteljska, socijalna, samopouzdanje, samopoštovanje...), izgrađivanje osobnosti u širem i užem smislu karaktera (emocionalnom, motivacijskom, intelektualnom...), uspostavu etičkih (sustava vrijednosti – pojma o tome što je dobro, a što loše) i estetskih (pojma lijepog i ružnog) kriterija, stvaranja navika (prehrambenih, higijenskih, glazbenih, čitalačkih... i uopće kulturnih i drugih), učenje neophodnih znanja i vještina, prihvaćanje stavova prema stvarima i pojavama, drugima i sebi samome, kao i prihvaćanje određenog stila života. Temelj svega toga počinje se postavljati još prije rođenja i ispunja te, toliko značajne, prve godine u kojima je „sve” važno, ali i dostupno u uobičajenim životnim uvjetima. Naravno, sada se može postaviti pitanje što su to uobičajeni uvjeti života kad znamo da se oni razlikuju od zemlje do zemlje, pokrajine do pokrajine, mjesta do mjesta, obitelji do obitelji pa i od pojedinca do pojedinca! Za neke banalni opći uvjeti - krov nad glavom, toplina zimi, zaštita od prevelikih vrućina ljeti, hrana, voda, svjetlo - za veliki broj stanovnika ove naše zajedničke Zemlje nedostižan je luksuz! Uz te opće uvjete za opstanak, a pogotovo zdrav i kvalitetan rast, razvoj i sazrijevanje čovjeka presudni su i brojni posebni, uvjeti zadovoljenja emocionalnih, komunikacijskih te potreba za njegom i brigom u najmanju ruku u određenim životnim fazama ili situacijama, kao što je teža bolest. Osiguravanje svih tih uvjeta, njihova zadovoljenost i odnosi, osim puke egzistencije omogućavaju i na

svoj način profiliraju izgradnju osobnosti. Pri tome se podrazumijeva nemogućnost zamjene jednog čimbenika drugim (nepovoljna obiteljska emocionalna klima raskošnim stambenim prostorom, nedostatak komunikacije poznatim i skupim robnim markama, nedostatak ljubavi hrpama skupih igračaka, materijalnim bogatstvom i slično). Optimalnim se pokazalo stanje ravnoteže čimbenika, bez pretjerivanja u bilo kojem smjeru.

1.2. Komunikacija u procesu formiranja osobnosti

Utjecaji koje okolina ima na dijete, prvenstveno njegovih roditelja, njihovih zamjena i/ili značajnih drugih, prenose se komunikacijom koja ima svoja dva osnovna oblika – verbalni i neverbalni. Svaki od ova dva oblika opet ima svoja dva oblika – direktnu i indirektnu, ali i namjernu, svjesno planiranu i provođenu kao i nenamjernu i spontanu, do koje dolazi slučajno, ovisno o bezbroj više ili manje nepredvidivih situacija, preklapanja različitih, rijetko zajedno viđenih okolnosti čije djelovanje se značajno usložnjuje i jedva može razjasniti tek intenzivnom analizom kroz teoriju komunikacija. No takve su analize suviše složene i neizvedive u uobičajenim životnim situacijama, a broj kombinacija utjecaja i njihove varijacije su tolike da je njihova potencijalna korist upitna, a za pojedine situacije i zanemariva.

Poznato je koliko se osnovna ideja od koje kreće prvi akter u komunikaciji može transformirati tijekom šifriranja u govorni ili jezik mimike, pokreta, ponašanja... Na govorno šifriranje utječe u prvom redu bogatstvo rječnika. Na neverbalne znakove bogatstvo tjelesne ekspresije osobe i učenje pokazivanja emocija od najranijeg djetinjstva, a na oba vlastita iskustva, potrebe i načini njihovog zadovoljavanja koje je osoba prihvatila tijekom ranog odgoja, trenutni ciljevi, želje i stremljenja.

Sljedeći ograničavajući činitelji govorne komunikacije (različiti šumovi, zvukovi, govor, glazba...) iz okoline javljaju se tijekom prolaska šifrirane poruke od pošiljatelja primatelju kroz takozvani „komunikacijski kanal”. Za neverbalnu komunikaciju to su prostor, udaljenost među akterima, vidljivost, oscilacije u osvjetljenju i drugo.

U točki primanja poruke njeno značenje umnogome ovisi ne samo o kvaliteti receptora primatelja (kvalitete vida, sluha...), drugog ili drugih aktera, nego i o tome kako će poruka biti dešifrirana (poznavanje jezika na kojemu je poslana, semantike pojedinih riječi...), a onda i o tome koja su očekivanja, vrijednosni sustav i sklonosti primatelja, njegovo iskustvo, potrebe, želje... i koju „sliku u glavi” o pošiljatelju, njegovim očekivanjima i ciljevima pa i sadržaju komunikacije, napokon, primatelj ima.

Sva ta ograničenja, samo u pogledu jednostavnog prijenosa informacija, imaju značajan utjecaj na svakodnevnu komunikaciju, a da toga većina ljudi nije ni svjesna. Stoga mnogi nisu svjesni ni tog, jednog od najčešćih i izuzetno važnih uzroka nerazumijevanja, nesporazuma pa i sukoba s okolinom. No, ta je „svakodnevna komunikacija” glavni nositelj izgradnje i djetetove ličnosti primarno u obitelji njegovog rođenja. U suvremenim uvjetima ta primarna, danas najčešće nukleusna obitelj, sve je manja (i kao da ide prema jednoroditeljskoj) te u pogledu kvalitete, intenziteta i širine komunikacije, a samim tim i utjecaja na razvoj djeteta ima sve upitniji utjecaj. Istina, suprotno ovom trendu u pogledu obitelji, sve više se proširuje broj aktera izvan nje u institucijama koje društvo nudi kao nadomjestak za djetetov zdrav razvoj neophodnih, a sve manje prisutnih roditelja. Međutim, teško je danas posve sigurno utvrditi koliko broj aktera u institucijama odgoja i obrazovanja, od vrtića nadalje, u djetetovoj neposrednoj komunikaciji tijekom primarne socijalizacije može stvarno zamijeniti roditelje. Odnosno koliko je to adekvatna zamjena. Može li se odnos temeljen na genetskoj, socijalnoj i emocionalnoj povezanosti zamijeniti profesionalnim u

uobičajenim okolnostima, vjerojatno je više retoričko nego stvarno pitanje čak i kada su u instituciji zaposleni i vrhunski, maksimalno motivirani profesionalci. S obzirom na to, i u ograničenim, uvjetima vremenske reduciranosti zajedničkog aktivnog dnevnog obitavanja, ta „okljaštrena” obitelj i utjecaj njenih članova na dijete, postaju sve dragocjeniji i aktualniji.

U pogledu navedenog trenda koji uporno prati obitelj smanjuje se i njena uloga u skupini zaštitnih, a raste ona u „suprotnom taboru” rizičnih činitelja, kojih se povećava i broj i raznolikost i intenzitet djelovanja, već u djetetovoj primarnoj obitelji.